

Szakvélemény a
„Hagyományos halászat a Duna magyarországi alsó szakaszán” című, a szellemi
kulturális örökség jegyzékére történő felvételhez benyújtott pályázatról

Szükségtelen, hogy ez alkalommal részletes kutatástörténeti áttekintést adjak, elegendő a tény-megállapítás: a magyar etnográfiaiban a halászat tekinthető – Herman Ottónak a szaktudományt alapozó klasszikus monográfiája (1887) óta mindmáig – a legsokoldalúbban és a legalaposabban tanulmányozott „népi foglalkozásnak”. Mivel e folyamatos és megkülönböztetett érdeklődés okának és magyarázatának leglényegét (azt tudniillik, hogy a recens gyakorlat, még inkább a fél-múltba tűnt, de az emlékezetben még élő halász-tudás gondos megfigyelése-megörökítése igen sokat segít a „történelmi idők” ökológiai gondolkodása és élelemtermelése részleteinek megismerésében) maguk a kutatók: a „virtigli halászok” is jól tudják, ha úgy adódik – gyűjtéseim során gyakran tapasztalhattam – büszkélkednek is vele. Azaz: csak idő kérdése volt, hogy megszülessék egy ilyen pályázat, melyben az érintettek kéri a „szakmai közfelfogás” hivatalos deklarálását: az „szellemi örökségé” nyilvánítást.

Ez esetben tehát a jelen szakvélemény fogalmazójának, aki köztudottan halászat-kutató etnográfus, nem is kell azzal foglalkoznia, hogy a dunai halászok mai munka-eljárásai, szerszámai, és az ennek háttérében lévő, igen sokrétű hagyományos halász-tudás elemei vajon hozzátartoznak-e a „szellemi kulturális örökséghez” – hiszen a „hozzátartozás” tényét a népi/hagyományos halászat kutatástörténete evidenciaként szokta kezelni. Következésképpen: a szakirodalmat jól ismerő pályázók is ebből a felfogásból indultak ki! Amit a rájuk hagyományozott személyes halász-tudásuk és a vonatkozó néprajzi irodalom egymásra vonatkoztatása eredményeképpen a pályázati anyagban megfogalmaznak, apró részleteiben lehetne ugyan vitatni, az elírásokat lehetne/kellene korrigálni, ez azonban vajmi keveset módosítana a *lényegen*. A lényeg pedig: nem lehet kétséges, hogy a halászat valóban az egyik legősibb élelemtermelő foglalkozása a magyarságnak. Ami azt jelenti, hogy a halfogás, a zsákmányolás *minden alapelve* kialakult a neolitikum idején (azaz a finnugor korban), s ezek az alapelvek a történelem során úgy testesültek meg szerszámokban, fogási módszerekben, hogy folyamatosan adaptálták a halászattal foglalkozók az általános technikai-technológiai fejlődés új meg új vívmányait. Vagyis: a fogási alapelv tekintetében azonosak ugyan a mai halászok szerszámai az őskorban használatosakkal (ilyen értelemben tekinthetők „ősi szellemi örökségnek”), mégsem lennének elkészíthetők (erről bárki meggyőződhet, aki figyelmesen tanulmányozza a pályázathoz csatolt képi dokumentációt) az azóta eltelt évszázadok/évezredek, alkalmasint a közvetlen közelmúlt megannyi technikai vívmányának felhasználása nélkül. A „halászati hagyomány” tehát egyszerre jelentette/jelenti az „ősi alapelvek” tovább-éltetését és az folyamatos újító készséget – a pályázók *ebben az értelemben* különösen megbecsülendő „szellemi örökség” birtokosai!

A „szellemi kulturális örökség” jegyzékére való felvételt messzemenően támogatva elengedhetetlenül szükséges azonban megfogalmaznom olyan kiegészítő-pontosító megjegyzéseket, melyekre vannak ugyan utalások a pályázati anyagban, de mert nem eléggé hangsúlyosak, ezért a magyar halászati kutatások kurrens eredményeit kevésbé ismerő kritikus olvasó esetleg nem minősíti azokat az elbírálás szempontjából relevánsnak.

1. Feltűnhet a beavatatlanoknak, hogy ez a pályázat nem a halászatban manapság érdekelt összessége, hanem a „kishalászok”, a „kisszerszámos halászok” nevében fogalmazódott. Hadd hangsúlyozzam ezért: sok-sok évszázada érvényesülő (archivális forrásokkal is igazolható) víz-hasznosítási gyakorlat mindig is és az maradt mindmáig, hogy a

„nagyhalászat” és a „kishalászat” csak egymás mellett, egymást kiegészítve létezett – létezhet. A „nagyhalászat” *nagyháló*k használatát jelentette, s ezek a halászszerszámok csak szervezett munkacsoportban, s csak olyan vizekben voltak használhatóak, ahol a meder- és a vízrajzi adottságok lehetőséget adtak a háló-fal tért-ölelő vontatására és partra vontatására (vagy hajóba/csónakba szedésére). E háló-félék jellemző módon *tömeg-zsákmány* megszerzésére és vállalkozás megalapozására alkalmas termelőeszközök voltak. Viszont a mederviszonyokhoz és a halak élettani tulajdonságaihoz hozzáigazodó, igen sokféle, egy-két ember által is biztonságosan működtethető ún. kishálók mindegyike éppen olyan vizekben, olyan mederviszonyok esetén volt eredményes, ahol nagyhálóval nem lehetett volna halászni (vagy igazán eredményesen halászni nem lehetett). És mert a kishálók hatásfokát megsokszoroz(hat)ta a halásznak a vízjárással és a halak élettani adottságaival kapcsolatos, felettébb sokrétű hagyományos és tapasztalati tudás-készlete, e „kisszerszámok” rendszerint alkalmasabbaknak bizonyultak, ha *minőségi zsákmány* (nem csupán hal-tömeg) szerzése volt a halászó ember célja. Következésképpen: az etnográfiai kutatásoknak a halász-vélekedéseket közvetítő általánosítása szerint a kishalászok „valóságos halászati ezermesterek”, akik „bármilyen” halfogó eszközt – azaz „kisszerszámot” – maguk készítették/készítenek el, és abban az értelemben „újítók” is, hogy a hagyományos eszközeiket és módszereiket folyamatosan hozzáigazították/hozzáigazítják a változó ökológiai és technikai/technológiai adottságokhoz és feltételekhez. Tehát a vizekkel és a halakkal kapcsolatos hagyományos tudáskészlet teljességének a birtokában mindig is a kishalászok voltak!

A manapság hivatásszerűen (főfoglalkozásban vagy mellékfoglalkozásban) halászgató, erősen lecsökkent létszámú kisszerszámú halászok – a jelen pályázat benyújtói – *ennek a történelmi örökségnek* letéteményesei: korántsem „hobbiból”, ám nemcsak a megélhetési kényszertől hajtva, hanem a hagyományörzés tudatosságával törekszenek rá, hogy őrizzék és tovább adják az egykor élt „halászati ezermester” őseik önálló szerszámkészítésben és használatban megtestesülő hatalmas tudását.

2. A pályázat *csak* a Dunaföldvártól az országhatárig terjedő Duna-szakaszon, s az ezt kísérő ártéri vízállásokon-vízfolyásokon folyt és folyó (egyébként tételeken is részletezett: csak az emlékezetben élő és a manapság is létező eszközöket és fogási módokat következetesen megkülönböztető) „hagyományos kisszerszámú halászat” *szellemi örökség* voltát hangsúlyozza. A vonatkozó néprajzi szakirodalom ismeretében viszont nyilvánvaló, hogy ugyanilyen vagy nagyon hasonló (csak rész-elemeiben és azok elnevezésében különböző) halászszerszámok más magyarországi vizeken (sőt: Európa, esetleg Eurázsia-szerte) használatosak voltak, kis részben máig használatosak. A pályázat tehát azzal a kiegészítéssel tekinthető érvényesnek, hogy a kisszerszámú halászat *szellemi örökség* volta nem lehet ugyan kérdéses, viszont korántsem csupán a pályázatot benyújtók kezén: napi gyakorlatában máig megőrződött hagyomány-anyag. Ám abban az értelemben mégiscsak biztos vonatkoztatható a magyar Duna alsó szakaszára ezen örökség védelme, hogy ezen a vidéken messzemenően biztosítottnak látszik az „Országos Kishalász Érdekközösség”-gé egyesült négy, egymással szomszédos kishalász egyesület (a fajszi, a bajai, a sükösdí és a szekszárdi székhelyű) révén a tudatos és öntudatos hagyományörzés: a halász-tudás szervezett formában való átörökítése az ifjabb generációkra és a mai halász-gyakorlatnak (bemutatók révén) az idegenforgalom, a falusi turizmus szolgálatába állítása. A halász-hagyománynak ez az öntudatos és látványos megbecsülése-hasznosítása egyébként már eddig is jellemző volt éppen erre a vidékre! Hisz a bajai Türr István Múzeum őrzi (a halászat-kutató néhai Solymos Ede bajai múzeumigazgató páratlan ügybuzgalmának köszönhetően) Magyarország legnagyobb halászeszköz-gyűjteményét, ugyancsak Baján egy halászati „mini skanzen”, Bátán és Fajszon egy-egy halászati állandó kiállítás látogatható, valamint rendszeresen Baján is, Fadd-Domboriban is a népes közönséget vonzó halfőző versenyek. A pályázatban szereplő,

a kishalászok által tervezett cél-irányos programok tehát szerves kiegészítői lehetnek/lesznek a helyi önkormányzatok és kulturális intézmények módszeres hagyományörző törekvéseinek.

3. A pályázat készítői kellően következetesek voltak abban, hogy felsorolták/vázlatosan ismertették az olyan halászati eszközöket, módszereket is, melyeket a mai halászok, bár ismernek, a halvédelmet célzó törvényi korlátozások és tilalmak miatt nem használhatnak. Érthető és akceptálható, ha a szellemi örökségvédelem, mint a pályázók tisztelet-elismerést érdemlő szándéka, semmiképpen sem akarja negligálni a hatályos (alkalmasint több mint 100 esztendeje a hivatásos halászok, tehát a nem-rapszódok által tiszteletben tartott!) törvényeket. Azt azonban én magam meggondolandónak tartom, hogy abban az esetben, ha a „múltról” való informálódás és/vagy az idegenforgalom szolgálatába állítódik egyes „tilos” szerszámok valamikori használatának bemutatása, vajon nem lehetne-e szoros és szigorúan ellenőrzött kivételt tenni. Azaz: olyan, a múzeumi gyűjteményekben egyébként a „múlt emlékeiként” őrzött és „holt tárgyként” közszemlére tett nagy hagyományú halászati eszközök használatát is szemléletessé lehetne tenni, melyek szigorú szankciókkal fenyegetetten tiltottak. Ha az ilyen alkalmi használat nyilvánvalóan nem haszonszerzési és természet-károsító célú, hanem a múltrol való ismeretszerzést szolgálja, aligha minősíthető „büntettnek”.

Összefoglalva: a hagyományos kishalászatnak a szellemi örökség jegyzékére való felvételét a magam részéről messzemenően támogatom. Tudván és tudatosítván azt a cáfolhatatlan körülményt, hogy a hagyományos halászatra – jóllehet a honi etnográfia által legalaposabban tanulmányozott élelemtermelő ágazatnak tekinthető – a 19. századi ármentesítések óta mindmáig a folyamatos *jelentőség-csökkenés* volt a jellemző, *örülnünk kell* annak, hogy a 21. század második évtizedében még akad olyan szervezett érdekközösség a még élő halászati gyakorlat tovább-éltetői között, mely – érdekközösségként – tudatosan és öntudatosan vállalni tudja, vállalni akarja az évezredek hagyományok őrzését és az eljövendő generációkra való átörökítését.

Budapest, 2013. június 27.

(Szilágyi Miklós DSc)
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Néprajztudományi Intézetének
ny. tudományos tanácsadója